

Énekel az agy

Tornai József: *Éjfél* (versek)

Kráter Műhely Egyesület, 2013

Nemcsak azt csodálom Tornai Józsefben, hogy nyolcvanöt évesen is új verseskötvet tett le az asztalra. Az igazi meglepetés, hogy az egyetlen év leforgása alatt és ilyen magas korban megírt *Éjfél* a költő legmagasabb színvonalú kötetei közé tartozik. „Nagy verset” legalább annyit találtam benne, mint számos korábbi kötetében – például az utolsó előttiben (*A Semmi ellen*, 2012). Ritka jó arány, ha egy kabátzsebben elférő, karcsú verskötetben nyolc-tíz „nagy vers” akad. Ennek az esélye könyvkiadási okokból csak újabban adott meg Tornainak: 2003 után keletkezett verseit 2011-ig csak egybegyűjtött verseinek négykötetes sorozatában tudta megjelentetni, és ez az időszak talán az eleve termékeny költő legbővebben virágzó korszaka. Ínséges időkkel élünk, s íme, a legjobbaknak sem áll módjukban, hogy költői termésükhöz-teremtésük üteméhez igazodva adják ki újabb és újabb könyveiket. A kétezres évek folyamán *Csillaganyám, Csillagapám I-IV.* címmel négy vaskos könyvben jelent meg Tornai Józsefnek az 1959-es bemutatkozó kötetével (*Paradicsommadár*) kezdődő s (egyelőre!) a 2011-es verskötettel (*Ahogy a madárkák fűjűk*) végződő, gyűjteményes életműsorozata. A harmadik és a negyedik *könyv* csupa új, önállóan meg nem jelent, bár önmagában teljes értékűen megkomponált *kötet* tartalmaz e négytagú oeuve-ben. A tavaly megjelent verseskötetével (*A Semmi ellen*) és az ideai könyvhétre közreadott *Éjféll*el végre azonban szabályosan folytatódik a mű, és visszaállt Tornai nehezen összeszámálható (legalább ötven verseskötetből álló) egyedi könyveinek rendje. E két újabb könyv mindkettője, a maga mintegy száz-száz oldalnyi

terjedelmével, körülbelül megfelel az egyedileg megkomponált verses kiadványok megszokott terjedelmének. Nagy költőink sorában Ady életműve szemlélteti leglátványosabban, hogy mennyire fontos esztétikai szempont egy-egy verskötet fejezetbeosztása éppúgy, mint a kötetek egymásutániságában megvalósuló rend: a költői világkép ciklikusan visszatérő témaköreit, útjelzőit és stációit szemlélhetjük bennük. Ha a világ teremtése hat napig tartott, akkor nem mindegy, hogy ezek a „világnapok” hogyan tagolódtak napszakokra, a teremtés hajnalára, délre, estéjére. Az *Éjfél* is gondosan tagolt verseskötet. Címe az életmű végső fázisát sejteti, de biztos vagyok benne, hogy lesz még folytatása.

*

Idézem az *Éjféll* mottóját – a romantika egyik legfényesebben ragyogó csillagától, Shelleytől vette Tornai József: „A költészet a legboldogabb és legjobb szellemek legjobb és legboldogabb pillanatainak a csúcsa.” Ezek után mindegy, hogy az égisz ére, dubai-i Burdz Kalifa toronyház legfelső szintjére vagy a mi szerényebb Lakihegyi rádióadó-tornyunk csúcsára gondolunk: lehet, hogy nagy köztük a különbség, mégis mindkettő szédítően magas, látásukért föl kell emelni tekintetünket. Úgy vélem, Tornai József jó ideje elérte a maga költői pályacsúcsát, s mi méríkelés nélkül örülhetünk a világlírához ezernyi szállal kötődő teljesítményének, egyetlen pontból kiinduló, mégis az egész földkerekségre nyitott voltában. A modernség vívmányaival szervesen egyesítette a magyar és a világfolklór legjobb hagyományait, akár csak nemzeti költészetünk

klasszikusait. Kívánom minden ifjabb költőnknek, hogy mint ő, nyolcvanöt évesen is tanulékonyágának, fogékonyságának és alkotóerejének birtokában legyen, lehetőleg még öregebben is – mert ez az életmű még korántsincs lezárva.

Az *Éjjél* nagy versei szerintem, a költő saját, magasra emelt mértékével mérve: *Három zölden szüretelt ének; Egy vers dicsfénye; Éjjél; A Semmi helyébe; Jaj, bűnös lettem; A költő agya; A pillanat; Kenyér és bor; Kilenyszer lobbanva égis.*

Lehet, hogy sokat választottam, pedig nehezen mondtam le még továbbiakról. Mondogatják: három, sőt egyetlen nagy vers is elég, ha kimagaslik egy kötetből, amennyiben az csakugyan nagy vers. De jobban tartok attól, hogy megnevezetlenül hagyok akár csak egy szál remekművet, mint attól, hogy túlságosan átengedem magam a költemények sokaságából egyenletesen sugárzó szellemi energiának. Próbálok indokolni az olvasás gyönyörűségéből fakadó, bő választásomat. Szempontjaim nem trendszerűek, hanem élményre alapozottak.

A *Három zölden szüretelt ének* arra vall, hogy Tornai megőrzött valamit fiatalkori naivitásából, érzelmi lobogásából, és ha kell, ezt is az öregedés, illetve a pálya végéhez közeledő művész végelszámolásának kifejezésére tudja fordítani – ezúttal egyik legkedvesebb pályatársa, Nagy László szólításával, a gyerekkori barátok emlékének idézésével és Liszt Ferenc világszenéjének lírai értelmezésével. A „világzene” ma divatszó (örökzöld giccseket is beleértenek nemegyszer), de itt, úgy érzem, helyénvaló kifejezés. Világzene a *Les preludes*-től kezdve Liszt majd minden zenekari és zongoraműve, a *Magyar rapszódiaiák* sorozata is, amelyről elmondhatjuk: előkészítették Bartók és Kodály ősi és modernebb felfogású műveit. Liszt nem az általuk feltárt, autentikusabb, hanem a XIX. század közepe táján (Krizsa Jánosig) ismert népdalt és nemzeti hagyományt emelte föl a maga korában élenjáróan modern, romantikus zeneművészetbe. Tornai ezt a mindenkori példaadó törekvést ünnepli versében.

Az *Egy vers dicsfénye* buddhai vallomás arról, hogy a létezők a varangyos békától és a petúniától a Napig minden élő és holt, életet adó-kapó és élettelen lény a maga módján, mégis egyaránt részesülnek a rendre születő és rendre megsemmisülő, egyetemes lét körforgásában, s arról, hogy az ilyen igazságokhoz fölérő vers fényesen ragyog, mert a Magasztoshoz közelít – ezt már csak hozzátettem, mert Buddha említése Tornairól szólva indokolt. Az élet elvétele a másik éltől a legfőbb rossz emberi szinten, vagyis erkölcsi értelemben, ahogy a varangyot eltaposó „vastag, buta láb” képe példázza.

A kötet címét zászlóként hordozó *Éjjél* az élet-nap közelgő végét jelképezi, de azzal az egzisztenciális hittel telítve, hogy életünk éjjelén lélekben megvilágosodunk. Én így is értem azt, hogy „csillagképek elnagyoltabb // jelei közt keresgéltem, / hátha lényegem megértem, / mert a nappalnál az éjjél / marhába több jelentés fér”.

A *Semmi helyébe* a kozmikus értelemben parányi ember töredelmes vallomása arról, hogy hosszú életében Tornai telhetetlen megismerő törekvésének és kivételes tudásának árán sem juthatott a „nagy Titok” birtokába, mint valami „szent guru”. De azt a hitét igazolhatja, hogy egyformán köze van a *mindenséghez* a természettől és a beavattaktól ajándékkal kapott s a költőként kiharcolt értékeknek köszönhetően s éppúgy az elmúlás által a mindent és mindnyájunkat visszavevő *ürességhez*. Még valamit megtudott emberként: „egy lettem, azért születtem, / egy azzal, ami lehetetlen”. Valóban, lehetlenség, hogy újra megszülessen az én, vagyis az „Egy” (Szabó Lőrinc *Az Egy álma* gondolatának értelmében), de költőként, esszéíróként a *mindenről* – erről az ugyancsak magánvaló „Egy”-ről – megszerezhető tudást ostromolta: megadatott neki az univerzális Lét faggatásának tehetsége és esélye.

A *Jaj, bűnös lettem* a lelkiismeretben megszólaló létfilozófia vallomásverse vagy versfohásza. Tornaihoz, mint már mondtam, régóta közel áll a buddhai létfilozófia. Költészetét azért nyugtázom nagy elismeréssel,

mert mindig embervoltunkhoz híven éli meg ezt a *emberi mértéken* (Protagorász) túlrá tekintő, vágytalanságra vágyó, nirvána-hítű vallást és bölcseletet. Nem szakad el ógörög alapú európai mivoltunk egyik sarkalatos pontjától, az emberi mértéktől, és a „Csillaganyámra, Csillagapámra” tekintve a Földanyától, a Nap-atyától sem. A kozmosznak is megvannak a hierarchikus szintjei, ahogy 1) az egyénnek, 2) a családnak, 3) a nemzetiségnek és a törzsnek, 4) a nemzetnek, 5) a szorosabb-tágabb *kultúrköröknek* (Spengler, Toyenbee) vagy *-spirálnak* (Hegel) s az emberiségnek, persze nemcsak a térben, hanem az időben is. (A kategóriákat sorolva államot, birodalmat is említhettem volna, ha lett volna hozzá kedvem.) Nota bene: egy nemrégiben írt, nevezetes tanulmányának már a címében leírta Tornai azt a meggyőződését, hogy *Európa már kevés – Ázsia, a két Amerika és Afrika* és a többi földrész kultúrája nélkül már nem beszélhetünk az emberiség kultúrájáról. És ezen nem csak a mai állapot értendő: a gondolat a homo sapiens, a kőbaltás ember, talán Káin történetéig, a kezdetig visszamenőleg érvényes. Tornai a buddhai tanításokban és a modern egzisztencializmusban lelta meg a hozzá legközelebb álló létezéselméletet, de éppen azt nem fogadja el belőle – sőt a lehetetlent ostromolva küzd ellene heroikus pesszimizmussal –, amire főként a modern egzisztencialista bölcselet irányul: a Semmi kategóriáját. A Nihil (még inkább a *nihilizmus*) Tornai fő ellensége, az emberi lét és tudat szintjén biztosan.

A *költő agya* különös erővel tündököl ebben a kötetben, amely az anyagba és – jobb szó híján – a világszellembe való visszazármazás, az elmúlás éjsötétjét és úrsötétjét is jócskán megmutatja, önsajnálattal nélkül, de a fájdalom lírájával áthatottan. (Minden verssem szenvedés árán jött a világra, de az anyák megszenvedett örömét sem nélkülözve – már nem tudom, melyik nyilatkozatában mondta ezt Tornai József. Elnézést, hogy betűhíven nem idézhetem, de az értelme ez volt interjúban elhangzott gondolatának, és ezt sugallja jóformán az egész életműve.)

A *költő agya* (sok más darabbal együtt) a kötet, egyúttal az életmű kulcsverse lehet, ezért választottam belőle dolgozatom címét. A versben ilyen változatban is előfordul: „Már énekel az agykéreg.” Ennél pontosabban aligha foglalható néhány szóba (ügylehet, a sámánok óta) a költészet lényege: megszólal benne egyrészt a „meghatározhatatlan tárgyiasság” énekszava, a nyelv zenéje, másrészt az intellektus teremtő, célratörő munkája. Esőcsinálás, gonosz szellemek elűzése, szerelmi ígézet és ígézés, hódolat, tanítás; még a félelem is, a tudatosított élet- és halálszorongás. Ösztön és értelem; zene és gondolat; önkontroll alatti és önkontroll nélküli, szabad cselekvés; szabadulás minden rabságból, még az én bilincseiből is – mégis: önélvezet. Gyönyörködés, gyönyörködtetés: esztétikum. Weöres ugyancsak ars poetica-értékű szavával ez annyi, mint alkotni, a teremtésbe olvadni, azaz „fűrödni az erő fölöslegében” (*Hephaistos*, 1935). A *költő agya* a fiatal-ság emlékeiben tobzódó létvers, amely egyúttal jelzi többször is, hogy a vers önmagát írja (önmagáról is szól), és ez a *szimultaneitás* ilyen sorokban lepleződik le a leglátványosabban: „Megint / az esőtábla, ferde a tér. Miről is akart / írni? Hogy be kellene fejezni. / Tegnap még Nap-fejű volt az egész vers.” Az emlékek káosza így tisztul meg a hangulatoktól. Eleinte föl-fölvillan egy-egy pillanatra mindenféle nosztalgikus emléktöredék, népdaltöredékekkel asszociált naiv, mégis oly becses, létformáló szexuális élmény és megrendülés, illetve ezek visszavárgott és eszményivé párolt emléktöredéke: „Csak egy szép látvány-szövétneket”. Csak még egyetlen, nagy pillanatot az emlék- és vágyképek gomolygásból, amelyek, jól megragadván, fogódzót adnak a „visszaszámlálás” utolsó fázisához közeledőnek. A megélt élet azonban, mint Faustnak, kétséges, hogy adott-e csakugyan egyetlen ilyen eszményi pillanatot, ezért érezhető az elbizonytalanodás: „Hajnalba talán. Margit.” *Talán* tudatos kapcsolódás ez a világirodalmi mű Margitjához, Tornai fordításában az „örök nőiség” megszentelt, fogalomká

vált szimbólumához. De ez is beleolvad az élet banalitásaiba, ezért idézi a régi sláger: „Hol van az a nyár...” (Nem akarom bántani nagyon, hiszen Latinovits felejthetetlenül énekelte, és Ady sem rettent vissza, ha kellett, a magyar nótától.) A vers így írja magát tovább a maga kettős medrében, de már egyetlen hömpölygésben, mint ahogy a Bodrog és a Tisza találkozik: „Most egy jó cím. Énekel az agy: madárka, / madárka, szép tollú madárka.” Ez már az egyértelműen vállalt ősi Dal, mint Juhász Ferenc *Gyermekdalok* című óriásversében a sok-sok örök-romlatlan gyerekdal, százával. Lehet, hogy nem tökéletes ez a vers, úgy talán nem, ahogy a főntebb említettek-idézettek közül valamelyik. De ez az „Énekel az agy” szöösszetétel és gondolatszerkezet olyan telitalálat, hogy ősszimbóluma lehet minden majdani költészetnek, s egyenes ágon leszármazottja minden nagy költészetnek.

Megcsodálom *A pillanat* című verset is: a betegség vergődő állapotát rögzíti, de a létörömök teljéről ekkor sem felejtkezve meg: „...a Nap nem mozdulhat tovább. // Jön a paroxizmusa csöstül: / szerelemmel iszom filozófiát. / Ó combok gyümölcse, közbül / orgazmustól béna az ágy.” A szonett utolsó tercínájában olvasható: „...vénséged foglya vagy, / és vadász is, lőni szeretnél, / de hát az üres lég a vad!” A goethei pillanat fájdalmas hiányának, blaszfémiájának is vehetem ezt: a Semmi kísért benne. A nagyon idősök póre őszinteségének, amelyből azonban nem veszett ki az öröm emléke. Az idézet Tornai unikális költői nyelvéből is szerencsés merítés: egyetlen erőközpont tudományos szavakat, testiséget és szellemiséget, profánt és magasztost mágnesez magához.

Hosszan kellene írnom a *Kenyér és bor* versmeditációjáról; a *Duinói elégiák* Rilkéjének szelleméhez írta Tornai. Régóta mestere az osztrák költő. Már a hatvanas években megírta *Rilke* című versét, melyből kiderül, hogy Tornainak kényszeresen meg kell küzdenie az osztrák költő *ellen* és érte, ha valami lényegi igazság birtokába akar jutni a költészetet, a létezését, a világmindenséget illető-

en. Rilke hatalmas árnyéka úgy nehezedett rá, hogy Tornai akkor sem tudta megkerülni az eléje magasodót, ha – valamely létsíkon – ellentmondott számos elképzelésének. Csak néhány bizonyítékot idézek Tornai korai verseiből: „Összetörjük a kőablakot”; és „a költők nem azért énekelnek”, hogy a hidrogénbomba fenyegetéséről birkatürellemmel feledkezzenek meg az emberek. Ez a hatvanas évek közérzetétől elválaszthatatlan, igaz döntés volt – a legnagyobbak szinte mind felszólaltak az emberiség akut önvészélyeztetettsége ellen Gregory Corsótól Juhász Ferencig, Nagy Lászlóig, Déry Tiborig, Ilyés Gyuláig. (Elnézést az orvosi *akut* szóért: az emberiség *krónikus* önvészélyeztetettsége ötven év alatt még sokkal nagyobb lett, mint a kubai válság idején. Nemcsak katonai okokból, hanem a környezet veszélyeztetése miatt is.) Nehéz volt azt az 1962 körüli és utáni atompánikot összegezgetni Rilke más világhórához igazodó létfilozófiájával – ezért írhatta le Tornai: „Nem értlek, Rilke: / opálos metafizikád nekem unalmas / tempom. Egyedül görnyedsz benne, / némán, ijedten és mozdulatlanul.” Ám ebben a művében sem köti az ebet a karóhoz Rilke-ügyben. A vers egy ponton felnő a nagy osztrák sziszifuszi vállalkozásához: „A lehetetlenséget magyaráztad!” – és lám, Tornai ötven évvel későbbi Rilke-verse, a krisztusi megváltásra utaló című *Kenyér és bor* így kezdődik: „Hogy én is valami Megoldhatatlannak / a halásza legyek (mint voltam!). Nem, / ebbe nem süllýedek vissza.” Rilke egyik arculatát, az elvont ideákban hívőt, a tárgyak fetiszizálóját, a félelemvallás hívét most sem fogadja el, de az átszellemült esztétát föltétlenül. „A Szépség a Borzalom kezdete” – ezt a rilkei alap gondolatot nem könnyű elfogadni. A „birkózás” Rilke szellemével jó fél évszázada tart a magyar költő és osztrák mestere közt. Weöres Sándor szólította fel az új költőket a *Tűzkút* (1964) előszavában arra, hogy ne higgyenek neki vakon, „birkózzanak” vele, és ne fogadják el őt, csak ha a maguk igazáért küzdve jutottak arra az álláspontra, mint ő: a vers, bármennyire elkoptatott szó

ez, *kihívás* is, nem csak élvezeti cikk. Nos, Tornai egyfolytában „birkózik” legfőbb tanítói közül Rilkével, akárcsak Weöressel, Szabó Lőrincsel, s azt hiszem, csak Ady és Baudelaire szellemének „hódol be” igazán (bár még nekik sem kritikátlanul). Az új Rilke-versnél maradvá: öregkorára Tornai olyan álláspontra jutott a *Duinói elégiák* költőjén tűnődve, amely már Wittgenstein nyelvfilozófiai fölismeréséhez is közel áll: „tudom már: az ige a szellemnek / más tartománya, mint bármiféle látható / vagy hallható táj, erdő, patak, völgyszakadék. / Ezekről nem csak álmodni lehet. De szavakba / kristályosítani, ami nincs úgy, ahogy / látszik? Reménytelen.” (Wittgenstein nyelvfilozófiai szkepticizmusa egyébként ritkábban esztétikai, mint szemantikai és informatikai természetű.) Meglehetősen terjedelmű életművében Tornai rengeteg szimbolikus és szürreális képet alkotott – s íme, most, e lírai pillanatban elveti mindkét stílusirányzat eszközeit, vagy legalábbis „reménytelennek” mondja őket. Mennyi mindenért s mennyi mindenel küszködünk egész életünkben, ami reménytelen, megvalósíthatatlan. Vigasztalódásul kreált magának az emberiség gyönyörű példákat és elméleteket a katarziszról, az elbukásban is megvalósuló hősiességről és szépségről vagy az újrakezdésben megnyilvánuló reményről. Tornai nagy igazságok birtokába jutott, ha ezek nem is az „utolsó remény” (Pilinszky) megragadásai. Íme: „...hogy / szoríthatnám marokra, amire az egész / emberi múlt kevés volt?” Nagy mondat, félelmetes, ha jól meggondoljuk: a történelmi emberiség szomorú summája. Tornai nem szereti Madáchtot, én igen, ezért vele példázom: ez bizony „örök” madáchi-ádami fölismerés. A vers ezzel persze nincs elintézve: irtózatos és (csakazértis) gyönyörű távlatokat mutat képzeletünknek az öngyilkosságát fontolgató Ádám határhelyzetére emlékeztetőn a legnagyobb emberi kudarcról, a lét és a megismerés reményének szakadékperemére állva – de a szerelem megtartó hatalmát vénségünkben sem tagadjuk meg. Mivé leszünk mulandóságunkban? – e

kérdés körül örvénylik már a vers, ilyen végsőként ható válaszkísérletekkel: „Végül azzá fogynék, ami mindig is voltam: / változó atom. Csillagspirál, / ahogy tekeredik és szét-hull fekete / úr-ketrecben. Maga a megoldhatatlan. / Ki vagyok én? Mi vagyok, mi végre küszködöm?” – e sokat emlegetett végső kérdésekre, a vers tanúsága szerint, csak emberléptékű válasz adható: „...hogy homo sapiens / legyek: halandó és énekelve táncoló, / ünneplő se vég, se végtelen. Bort és / kenyeret pazarló szív.” Hozzátenném prózaiban: és szerelmes, mindhalálig. Rilkével mondva: „Megvan a Látás műve, / szíved műve legyen már / mind a benned foglyul-esett kép” (*Fordulat*). Ez nem a keresztényi, jézusi szeretetet juttatja eszembe, hanem az ógörög Eröszt. Tornai gyakran használt (és verseiben nehezen megszokható) szavával: a legtágabb értelemben vett Libidó ez, amely *nemcsak* testi szerelem (nem freudizálok és nem amerikai macsófilmekre gondolok), hanem *teremtőerő* is. Én Beethovent választanám ilyen teremtőenergia-központú értelemben libidókirálynak, Tornai kedvencei közül főként Whitmant. És megkísérlem, hogy Tornai a félszáz kötetnyi költészetében foglalt tudás sokoldalúsága és gazdagsága révén joggal hangsúlyozza a libidó fogalmát. – Nem tudom, véget ért-e hosszan tartó vitája a nála sokkal inkább szakrális, Tornainál törékenyebb, ám a vers *technéjében* tökéletesebb Rilkével. A benne élő Rilkével, tennem hozzá, akitől olyannyira különbözik hangvételben, formai elvben és gyakorlatban, mégis nagyon lényeges pontokon azonosult vele, például a gondolatiságban. A tiszta fogalmiságban (ami képalakítás is egyúttal). Az agy „énekében”. A spiritualitásban. Ám a Jézust jelképező „kenyér, bor” Tornai szótárában a majd’ minden irracionálisban kételkedő észlely művelődéstörténetileg szentesített létezészimbóluma, nem pedig csodák, hit és feltámadás dolga. Költészetként étel, élet és megváltás.

Kilencszer lobbanva égig: ez Tornai szerelmi költészetének summája. Kilenc nő – kilenc nagy szerelem, amelyben mint meg-

elevenedett látomásokban, megjárhatta a mennyországot, a purgatóriumot és a poklot. Megélte az ember teljes természeti mi voltát és humanizációját. A szerelem által töményen megvalósul Tornai jól ismert ketős eszméje, az ősi-modern. A költő alászállt a titkok mélyére, az öntudatlanságba, és föl-emelkedett az életadó Naphoz, Apolló fényéhez és a sorsunkat irányító csillagokhoz. Lám, a „libidónak” nemcsak dionüszoszi értelme van. Tornai megismerte a belátó ember (a *homo intelligens*) és az önfeledt létező élménypárosát. Nem diadalmasan, hanem megszenvedetten és rengeteg kudarc, veszteség szküllája-kharibdúszé között hajózva: „ki tudja, merre, milyen éj-zátonyok / török össze rosszul összeháncsolt tutajom”. Az alkotásban (s nem stílusában) romantikus költő meglehetősen önironiával tekint vissza mindarra, amit kilenc szerelmében megélt. A szerelem eredendően egybeolvadás testben-lélemben a másik emberrel, a nővel, de ezenfelül sokkal tágabb érvényű szenvedély is. A görög mitológiában Erósz megelőzte, mintegy ösztönözte a teremtést. Az anyag-ős, majd az ős-anyag vágyakozása, lenni-akarása. Szellemé áthatja a teremtést, emberi síkon a munkát, a gondolkodást, a tudásvágyat, az emberi kapcsolatok bensőséges sátrát, közösségszervező templomát és emberiségnyi mennykupoláját. A fanyar ízeket sem nélkülöző vers a kilencszer teljessé vált szerelem profánul is áhítatos ünneplése, amelynek végül így csap föl létfilozófiai pártosza: „...ez a tetszhalott még él, él, él, / hangsabban dübörög szívem a világ minden vízésésénél, / és hiába, hogy a semmi harasztja össze-összerezzen, / a Nap fia vagyok, kilencszer lobbanva égig szerelemben”.

*

Nem igaz, hogy a kötetben „csak” ennyi remekmű található. Ez az én, úgylehet, elfogult olvasatomban sincs így. Miniatúrjai közt is találtam felejthetetlen, ha úgy tesszik, nagy verset, a *Halálfélelem* címűt. Még a tengerparti országok költői sem érezhetik ennyire az alámerülés előtti lelki fuldoklást:

a szorongást: „A hullámok egyre türelmetlenebb fröcsögése, hogy merülj már.” Érzem én is, ahogy olvasom.

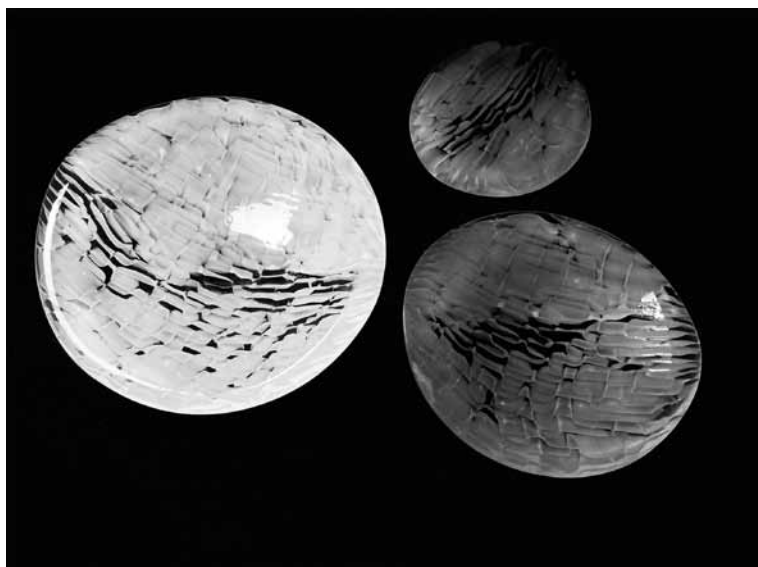
Hallgathatok-e a minden vallás istenéhez egyformán könyörgő *Anyaméh*ről, amelyből szinte kiált a költő mindenkori, hatalmas önellentmondása: istenekre, vallásokra, fétisekre, hitekre, hiedelmekre semmi szükség, de imádkozni, konfessiózni, zsoltórozni, könyörögni, megalázkodni, leroskadni és fölemelkedni muszáj; emberi lényegünkhöz tartozik. Vajon nem minden igazi művészetnek természete ez a paradoxon? Minden vallás istenéhez könyörgő a *teistának* különben nem nevezhető költő (*ateistának* sem!), öt vagy ötvenezer év isteneihez, voltaképpen teremtőik, az elődök nevében. Enlilhez, Réhez, a Brahmához, Zeuszhoz, Jahvéhoz, a Mennydörgésmadárhoz, Istenhez. Istenem-atyám, de balga hit-dogmák íródnak le létezéséről tanokban, könyvekben, sajtóban, s terjednek az éterben – mondhatjuk paradoxul mindennapos lét-helyzetekben. Ez a vers tévhitek, mítoszok fölött világol, mint a Nap, mint a Hold és mint a gyönyörűen mintázott vadállatok sötétben foszforeszkáló szeme, amely létnek táplálékát fürkészi a nagy sötétségben. „Ó szükségem van / rátok, mint a költészet tisztai kérészeire.” Minél fölvilágosultabb valaki, annál nagyobb gyönyörűséggel szemléli az ősi istenszobrokat, az égnek üzenő kókolosszusokat, az állatisteneket, a Willendorfi Vénusz és a hatalmas falloszú férfifotemek szent paráznaságát, Ekhnaton és Szent Ferenc Naphimnuszát vagy a középkori Mária-énekeket.

Mellé kell helyeznem az előbbi nagy versnek – himnusznak! – *A leszedetlen fa* címűt, amelyet a kiadói utószó írója jó érzékkel választott ki a könyv hetven verse közül: „Egy titkot talán megtanultam: / fantomok nélkül élni. A múltban / én is úgy voltam, mint a többi felnőtt gyerek, / azt hittem, legszebb, ha hiszek / egy Istenben, ő egy fiában, / a Szentlélemben, testnek föltámadásában.” Milyen igaz ez is, akárcsak a folytatás: „Mert kezdetben nem az Ige / vala, hanem a bun-

kó.” Káin-utódok vagyunk mindnyájan, ez ellen próbálunk tenni minden nap, a szívember, Ábel szellemét visszasóvárogva, de gyámoltalanságát megtagadón, hősiesen küzdő és gyalázatosan „győztes” voltunkra büszkén. Veszélyesek vagyunk egymásra, veszélyesek önmagunkra. Isteneinket elvesztettük, de büszkén valljuk, hogy van Bartókunk, József Attilánk, Bólyaink, Mozartunk, Buddhánk, Leonardónk, s vannak az ő igaz követőik, imádni való kismesterek, befogadók, tanárok, lélekvezetők. (A névgyöngysort *A leszedetlen fa* című Tornai-versből idéztem.) Egy másik költő-kedvencem, Kálnoky ugyanígy vall nem is egy versében, például *A letépett álarcokban*: van Prométheuszunk is, nemcsak gögös-kegyes, fölemelő-megalázó, felséges-veszélyes Zeusz urunk, gyarló önlelkünk kivetülése. Van Petőfink és Adyunk, Illyésünk is, nemcsak térdre bo-

rultató elnyomóink, kisémmizőink, legszen-
tebb eszméink megcsúfolói. És az a bizonyos Énekelő Agy, amelyet beszámolóim fölé írtam-idéztem, egyúttal Éneklő Szív is, ha szabad a verset mondandómba illesztve variál-gatnom. De mennyire, hogy *a szív éneke* is ez a verseskönyv s az egész Tornai-életmű. Hiszen az általam végső érvül mindmostanáig talonban tartogatott *nagy vers*, a *Pacsirták és holnap* így végződik: „mindig én legyek a vőlegény, // ki azt susogja párjának: / jaj, de szeretlek, holnap! / Holtomiglan-holtomiglan egymáséi / leszünk, mondom neki naponta, / és nincs is ragyogóbb arcú / boldogság nálunk, az idő a mi / nászágyunk, búzaszentelés / a nászunk, és a mi dalainkat / zengik a magukat égbe-fúró / szerelmes pacsirták, / mert én is pacsirta leszek holnap.” A pacsirta szívként repesve énekel, amikor a magasba emelkedik szerelmesen.

Alföldy Jenő

Alföldy Jenő (1939) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Kecskeméten él.